

A MODERNIZÁCIÓ ELEMEI A KELET-SZIBÉRIAI EVENKIK KULTÚRÁJÁBAN

Az evenkik körében végzett terepmunkáink során arra lettünk figyelmesek, hogy az evenkik nem konzervatívok a hagyományaik megőrzése tekintetében, legalábbis a tekintetben nem, hogy nem ragaszkodnak mindenáron régi tárgyaikhoz. Minden olyan új eszköz iránt, melyet fel tudnak használni életükben, élénk érdeklődést mutatnak, előszeretettel próbálják ki azokat, és ha hasznosnak találják, keresni fogják a jövőben is. Mikor a modernizáció kérdését vizsgáljuk, az evenki kultúra alapvonalait nem a mindennapi eszközök és dolgok használatán, és nem is egy egyenlőségi társadalomszerveződés, vagy akár egy egyfajta modern vadász-gyűjtögető étosz leírásán, hanem, véleményünk szerint, inkább a megoldandó feladatok, tevékenységek értelmezésén keresztül lehet felvázolni. A modernizáció azt eredményezi, hogy egyes eszközökkel, lehetőségekkel élni tudnak, míg másokkal nem az evenkik. Nagyon behatárolt azoknak a dolgoknak a téra a tajgában, amelyek tartós fogyasztásra is alkalmasak, és melyeket be is lehet szerezni. Másrészt meg kell jegyeznünk, hogy a fogyasztói kultúra logikája már csak azért sem igazán működik, mert az evenki egy szegénységi társadalom.

Evenki anyagaink elemzése során a 'modernizáció' fogalmának különböző megközelítési lehetőségeit kell mérlegelnünk. Egyik ilyen az 1980-as évektől használatba került „modern vadász-gyűjtögető” terminológia merül fel, nem az őstörténeti meggondolások, hanem a ma élő vadász-gyűjtögető népek állomásozó terepmunkán alapuló szociálantropológiai kutatási eredményeinek mérlegelésekor. Itt meg kell jegyezni, hogy ma már nem lehet találni egyetlen olyan vadász-gyűjtögető népcsoportot sem, mely esetében ne kellene a modernizáció kérdését vizsgálni. Ez alól a különböző evenki csoportok sem képeznek kivételt. A modernizáció megközelítésének másik lehetőségeként az kínálkozik, melyet a dolgozat másik felében igyekszünk alkalmazni: ahelyett, hogy az állam érdekeit, a globalizáció szerepét vizsgálánánk, inkább annak értelmezésére teszünk kísérletet, hogy mit kezdenek az evenkik az életükbe beszivárgó dolgokkal, fogásokkal. Végül megállapíthatjuk, hogy a 'modernizáció' értelmezésekor azt vizsgálják a leggyakrabban, hogy az államnak milyen törekvései vannak kisebbséget alkotó népcsoportokkal – mint esetünkben az evenkikkel – kapcsolatban. James Ferguson zambiai etnográfiai terepmunkája során gyűjtött anyagok elemzése során arra jutott, hogy a 'modernizáció' tulajdonképpen nem tekinthető másnak, mint mítosznak, és ebben a tekintetben nem több mint más mítoszok, melyek segítenek a világot értelmezni, benne eligazodni, elérhetővé tenni olyan kategóriákat és alapvonalakat, amelyek mentén az emberek beszél-

ni tudnak élményeikről, interpretálni tudják élettapasztalataikat (FERGUSON, 1999, 4.). Ebben a tekintetben talán mégis inkább kivételként kezelhetjük az evenkiket, mivel sem a mítoszban való gondolkodásnak, sem a verbális kifejezésnek nincsen különösebb hagyománya, sem gyakorlati jelentősége körükben. Ez a megközelítés mégis alkalmasnak kínálkozik például, ha az Oroszország-szerte mindenfelé tapasztalható szinte már-már sztereotípiára jellemző közlések bemutatását tekintjük elsődleges feladatunknak.

Evenkik és az állam

Mivel a tajgai peremvidékek, melyek őslakosságának az evenkiket tekintetjük, meglehetősen zárt környezetet jelentenek, speciális feladatokat kell azoknak megoldaniuk, akik itt akarnak élni, hosszútávon sikeresen érvényesülni. A kisebbségi társadalmat alkotó evenkiknek elenyésző hatásuk lehet a külvilágot alkotó többségi társadalmak képviselőire, a modernizáció csak a külvilágból érkezhetsz az evenkik közé. Ezért ebben a tanulmányban először az evenkik és az állam viszonyát igyekszünk felvázolni. Ez meglehetősen ambivalens viszony, mert az orosz állam jelenléte a peremvidékeken nem egyértelmű. Ezt talán az is mutatja, hogy egyes helyeken „az evenkik egészen az 1950-es évekig nem ismertek semmilyen szovjethatalmat” (SSORIN-CHAIKOV, 2003). A cári orosz időkben az állam prémadó-beszolgáltatás formájában igyekezett ellenőrizni a peremvidékeket. A prémadó törvényt is jelentett. Ennek a megközelítésnek nem lehetett teljes sikere, hiszen az evenkik évszázadok óta tartanak fenn kereskedelmi *andaki*-kapcsolatokat az állami tisztviselők mellett más nemzetiségű kereskedő családokkal is, melynek gyakorlata a szovjet-rendszeren keresztül mindmáig megőrződött. Az állami hatalomgyakorlás, az ellenőrzés másik (szovjet) formája, módja az ellenségkreálás, keresés (volt) a perifériákon. A hatalom képviselői kulákok, sámánok és korai kommunista aktivisták (utóbbiak elhitték, hogy a szovjet-hatalom lehetővé teszi, hogy a kisépek maguk határozzák meg sorsukat) után kutattak mindenfelé. A szovjet időszakban a félelem, a rettegés, a helyi közösség megosztása lett az állami hatalom gyakorlásának eszköze a peremvidékeken.

A korai szovjet rendszer „szovjet kultúra” címén falvakba telepítette a nomád evenkiket. A gyerekeknek iskolába kellett járniuk. Míg a szüleik dolgoztak, ők internátusba kényszerültek. Másrészt a fentiekkel egyidejűleg orvosi ellátást is biztosítottak az evenkik számára, felcser állomásokat építettek ki, gyógyszerekkel látták el őket. Írást és könyvtárakat hoztak létre számukra. A fiatal potenciális értelmiség kiválasztottjai Leningrádban tanulhattak az Északi Népek Herzen Főiskoláján. A második világháború után, az 1960-as évek elején vette kezdetét a „technikai civilizáció” új korszaka. Ahova lehetett, utakat építettek, és megjelent a vezetékes elektromosság is.

A többi helyre repülőgéppel, a tajga belsejébe „vezgyehodokkal” (lánc talpas járművekkel) lehetett eljutni. Ezeken a helyeken dízelmotor biztosította naponta néhány órára az elektromosságot. A külvilággal „ráción” (kurblis vagy akkumulátoros hordozható rádió adó-vevő készüléken) keresztül lehetett kapcsolatba kerülni. Az 1990-es évektől kinyílt a világ, és a globalizáció egyes áldásait, így többek között kínai teherautót, japán markolót vagy svéd fűrófejeket már az evenkik földjén is fel lehet fedezni.

A cári orosz rendszerben az evenkiket „államon kívüli”-nek hívták, mely „törvényen kívüli”-t is jelentett. A többségi társadalom képviselői ma is a „természet gyermekei”, az „utolsó evenki” kifejezésekkel illetik őket. Anna Tsing indonéziai kutatása során jutott arra a következtetésre, hogy mindaz, ami az államon kívül van, ugyancsak része az államnak (TSING, 1993). Azzal, hogy az evenkiket államiság nélkülinek definiálják a többségi társadalom képviselői, voltaképpen az „államosítás” folyamatát írják le. E kifejezések használatán keresztül váltak az evenkik az orosz állam részévé. A szovjet modernizáció kategóriákat és privilégiumokat jelentett. Az evenkik a modernizáció és a hagyomány fogalmai között formálódtak. Az evenkik nem lettek élmunkások vagy jó állampolgárok. A többségi társadalom képviselői nem tekintették modernizációnak mindazt, ami az evenki földön zajlott, hanem a nem-modernizáció határterületének.

A vadász-gyűjtögető evenkik mindig kapcsolatban álltak az orosz és később a szovjet állammal, mely civilizálni kívánta őket, letelepíteni és bekapcsolni intézményi rendszerébe. Azok a bomlási folyamatok, melyek az 1990-es években voltak megfigyelhetők a posztszovjet területeken, mikor az állam kivonult ebből a térségből, szegénységet és ideiglenes szabadságot eredményeztek az evenki emberek életében. Némelyikük nagy lelkesedéssel vetette magát olyan illegális tevékenységekbe, mint a vadorzás vagy az aranymosás. Most, amikor annak lehetünk a tanúi, hogy az állam visszatér a térségbe, az evenkik állammal szembeni gyakorlata szembekerül azokkal kísérletekkel, hogy az állam bürokratikus procedúrákon keresztül kontrolálja őket.

Antropológia és az állam

Slavoj Žižek munkája (ŽIŽEK 1989), mely Jacques Lacan-ra hivatkozik és olyan antropológusokra volt hatással, mint Yael Navaro-Yashin, aki a török állampolgárok állammal kapcsolatos megnyilvánulásait elemezte, hogy az állam valóságáról és a létezéséről való cinikus fantáziálások (TAUSSIG, 1992), hogyan kapcsolatosak olyan egyszerű emberek mindennapi életével, akik nem bíznak az államban és egyidejűleg nem igyekeznek a gyakorlatban változtatni az államon. Ez az állampolgároknak saját tevékenységüktől való cinikus távolságtartása az államhatalom fenntartásának fő eszköze. Az

állam nem feltétlenül jelentkezik konkrét, a gyakorlatban megmutatkozó állam formájában, vagy kvázi (kis) államként (állam-szigetként), hanem lehet egy érzés, egy vízió, vagy látszat is (NAVARO-YASHIN, 2002).

Két alapvető érvelésről kell itt megemlékeznünk: az államhatalom szerkezetéről és a centrum és periféria közötti megoszlásáról. Néhány kutató, mint Nikolaj Ssorin-Chaikov azt vallja, hogy a centrum/periféria ellentétpár már önmagában államhatalmat gyakorló technika, és olyan elméletek, mint az állam nélküli társadalmak (*stateless societies*) és törzsi társadalmak az egzotizálás eredményei (SSORIN-CHAIKOV, 2003). David Sneath arra mutat rá monográfiájában, hogy a centrális államhatalom hierarchikus fölérendelődése a peremvidékek rokonság meghatározta társadalmi rendjének félrevezető oppozíció, és az állam politikai hatalmának a terméke, hiszen a központi hatalom nem mindenható és nem örökérvényű, mivel a peremvidékek társadalmi rendjének eredménye, nélküle nem létezhet (SNEATH, 2007).

Más kutatók azt teszik fel, hogy a centrum/periféria ellentétpár az elemzés szempontjából lesz jelentős. Például James Scott az állam centrumát és perifériáját, mint dialektikus partnereket látja, melyek ellentétesek, de kölcsönösen kapcsolódnak egymáshoz. Az anarchia a periférián való életnek ugyanúgy része, mint a kulturális sokszínűség. Mindkettő ellentétes valamiféle egymás alá-fölé rendelődéssel, és nem segíti elő a lokális kultúrák egymáshoz hasonulását. Történetileg a tájak (látható) különbözősége már előzetesen adott különbségeken alapul: a könnyen ellenőrizhető völgyek és a hegyek között meglévő különbségen: az előbbiből könnyű volt beszerezni a rizst és a gabonát adó formájában; az utóbbi zsákmányolástól és vadászattól, az égetéses-tisztítási gazdálkodástól függ, ahogy ez Dél-Ázsiában tapasztalható. Scott kiemeli, hogy hegylakók számára az állammal való szembenállás része volt annak a folytonos és tudatos erőfeszítésnek, hogy (bizonyos) távolságot tartsanak az államtól, például úgy, hogy elhatárolják magukat az írásbeliségtől, nem ápolnak történelmi hagyományokat és nem gyártanak genealógiákat (SCOTT, 2009).

De az összegzés, hogy minden periféria-lakó tudatosan, készakarva szemben áll (vagy él) az állam törekvéseivel, vagy mint gerillaharcos menekül el előle, túl egyszerű megközelítés lenne, mely feltételezi, hogy bármely társadalmi szerveződésnek, még akkor is, ha nincs beépülve az államba, vele összhangban kell fejlődnie, például úgy, hogy ellentétben áll vele. Egyes antropológusok rámutattak, hogy vannak emberek, akik képesek az állam nélkül élni, még akkor is, ha később az általuk gyakorolt társadalomszerveződés egyfajta párhuzamos világ jelentkezését teszi lehetővé. Hugh Brody szerint ezek az egyenlőségi alapon szerveződő vadász-gyűjtögető társadalmak, még akkor is, ha nomád létformát folytatnak, jobban kötődnek a helyhez, melyet belaknak, mint a mezőgazdasági tevékenységeket folytató társadalmak. Ez a helyhez kötődő viszonyrendszer (az éghajlattal, az éves ciklussal és az állandóan jelentkező változásokkal és bizonytalanságokkal) nem átjárható, vagy átlátható a központi hatalom bürokratikus ügyintéző

rendszere számára (BRODY, 2001). A vadász-gyűjtögetők egyenlőségi társadalom-szerveződése nem követ alárendelő-engedelmességi mintát, mely alapvetően jellemző az államrendre. Ezt, az egyenlőségi társadalom-szerveződés és az állami intézmények között jelentkező különbséget az állami képviselők előszeretettel interpretálják az állammal való szembenállásként. Ez fedezhető fel többek között Pierre Clastres venezuelai etnográfiai anyagainak tálalási módjában (CLASTRES, 1989).

Posztszovjet Oroszország esete különösen érdekes e tekintetben, hiszen területe kolonialista szerkezetet őrzött meg központi és periférikus zónákkal. Klasszikus példáját adja az államnak, mely erőteljesen függ a nyersanyagforrásoktól (gáz, olaj, épületfa és ásványok), melyek periférikus területeken lelhetők fel. Ezeket nem lehet teljesen ellenőrizni, mert szétszórtnak lakottak, és nagyon szegényes az infrastruktúrájuk. Ezek az export fő termékeit jelentő természeti ásványkincsek lettek az alapjai az új orosz elit óriás szerencsésének (és hatalmas vagyonának). Az orosz oligarchák a 1990-es évek elején fogtak üzleti tevékenységekbe, mikor az állam gyengén ellenőrizte azokat az elsődlegesen nemzeti (gazdasági) szférákat, melyek a nemzetközi kereskedelem tételeit jelentik. Ezeket az időket gyakran írták le az antropológusok és a szociológusok munkáikban olyan időszakokként, melyeket rendetlenség és anarchia ural, mikor mind a centrumot (VOLKOV, 2002), mind a perifériákat (például szibériai kormányzóságokban; HUMPHREY, 2002) az erőszakos vállalkozóképeség különböző formái jellemezték. Az állammal való szembenállásra való új igény a 2000-es évek elején jelentkezett, mikor megjelentek az elit képviselői a perifériákon, hogy legalizálják helyzetüket (így lett Abramovics Csukotka kormányzója; THOMPSON, 2008). Más esetben helyi üzletemberek olyan vállalkozásokat vontak ellenőrzésük alá, melyek a külföldre irányuló nyersanyagexport tételeit termelték ki (például a burjátiai nefrit üzlet esetében; SÁNTHA, 2011). Mindezeket a centrum felől a perifériák irányába tapasztalható mozgásokat, az állam (perifériákra való) visszatérése jeleinek tekinthetjük, mert az új állami tisztviselők igyekeztek szovjet típusú támogatási programokat és intézményeket kiépíteni újra a helyi emberek számára (például olcsó lakásokat építettek, és nyári táborokat szerveztek a szibériai gyerekek számára az európai részekben; THOMPSON, 2008).

Ahogy azt már máshol megírtuk (SÁNTHA – SAFONOVA, 2011, 27–66.), az evenkik egyenlőségi társadalom-szerveződése társadalmi folyamatokban fejeződik ki. A gyerekek azt tanulják, hogy ne féljenek az agressziótól és az erőszaktól. Ugyanakkor ezt nem tekinthetjük normatív büntetési rendszernek a helytelen viselkedés rendszabályozására, sőt még a helytelen viselkedés eshetősége sem merülhet fel. Ez azt eredményezi, hogy a gyerekek, mikor hét évesen elhagyják családjukat, mikor iskolába mennek, már szocializált személyiséggel rendelkező egyének, akik nem rettennek meg a tanárok tekintélyelvű fellépésétől, habár alázatot is tudnak színlelni, ha konkrét előnyük származhat egy-egy helyzetből. „Huligánok”-nak nevezik őket a faluban. Ekkor kezdődik független életük és nem igazán kötődnek

többé szüleikhez. Egész életük során vágyakoznak, és készek arra, hogy *manakan*-ok lehessenek (mely helyi evenki nyelven azt jelenti, hogy a saját úton, függetlenül és autonóm módon élni, lenni). Nincs arra lehetőségük, hogy minden más (idegen) embertől való függőségi helyzetet elkerüljenek. Különféle viszonyok kialakítását részesítik előnyben, nem kötődnek és ragaszkodnak egy bizonyos személyhez. Ettől a hozzáállástól való eltérést az élettársak közötti párkapcsolat kialakítása jelenti, amely meglehetősen sebezhető, és melyet időről időre le kell rombolni, és meg kell újítani; megtölteni a (házas)párok kapcsolatát frissességgel, szenvedéllyel és érzelmi telítettséggel. Az agresszió és az alkoholfogyasztás fontos szerepet játszik ebben a folyamatban. Az egyenlőségi társadalmi rend keretei között végbemenő szocializáció eredményeképpen egy egyén nem érez hajlamot arra, hogy a kötelezettségeknek, előírásoknak, szerepeknek és terveknek megfelelően viselkedjen, hanem azt részesíti előnyben, hogy spontán döntéseket hozzon, és az előzetesen tervezett tevékenységeket unalmasnak és kellemetlennek találja. Ezek lehetővé teszik, hogy az evenkik elejét vegyék annak, hogy teljesen integrálódjanak állami intézményekbe.

Itt kivételként jelentkeznek a tanárok és az evenki kultúra képviselőinek karrierjei, akik az állami intézményekbe integrálódtak, melyhez különleges életrajzi pályagörbe szükséges, vagy (/és) az, hogy megszakítsák kapcsolataikat más evenkikkal. Ebből a szempontból nem lehet azt mondani, hogy az evenkik tudatosan, készakarva határolják el magukat az államtól, hanem (csak) az étoszuk nem felel meg az állami intézményeknek anélkül, hogy ne kellene integrálódniuk. Terepkutatásaink arra mutattak, hogy az evenkik a legritkább esetben sem lépnek fel semmilyen helyi tekintélyekkel szemben, hanem támogatják az állami politikai törekvéseket, és mindent megtesznek, hogy ezekbe integrálódjanak. De valami (rossz) mindig történik, mely azt eredményezi, hogy az állami kezdeményezések, melyek különben előnyösek és kifizetődők lehetnének, és maguknak az evenkiknek se lennének ellenükre, egyszerűen nem kivitelezhetőek egy evenki számára, így a gyakorlatban az evenkik mégsem kerülnek be ezeknek a reformoknak és intézkedéseknek a célkeresztjébe. Az állam képviselőivel való együttműködés sosem jár haszonnal az evenkik számára, szemben olyan rövidre szabott egyenlőségi alapon szerveződő tevékenységekkel (bajtársi szerveződésekkel; SÁNTHA – SAFONOVA, 2011), melyeket olyan emberekkel formálnak, akik illegális és államellenes tevékenységeket folytatnak.

Az evenkik az orosz állam periferiáján élnek olyan emberekkel együtt, akik az állami politika elől menekültek oda, az állam küldte őket oda bünvádi eljárás eredményeképpen vagy illegális tevékenységek (orvvadászat, illegális arany és nefrit bányászat) kecsegtette haszonszerzés végett érkeztek ide. Ezek az emberek különböző kultúrákat képviselnek, és így nem fogalmazható meg egy olyan absztrakt és egyöntetű kód-, értelmezési-, és minta rendszer, melyet használni tudnának cselekedeteik koordinálásakor. Ez azt eredményezte, hogy a rövid érvényű viszonyok, konkrét projektek az

itt élő emberek közötti társadalmi kölcsönhatások keretei között valósulhatnak meg. Az evenki társadalomszerveződés lehetővé teszi számukra, hogy együttműködhessenek különféle származású szomszédjaikkal, és rövidtávú kapcsolatokat alakíthassanak ki velük, melyek különösen nagy jelentőségűek lesznek a vészhelyzetekben (baleset, *vezgyehod* elsüllyedése a folyóvízi átkelőn, üzemanyag vagy élelem elfogyása, motor lerobbanása esetén), melyek meglehetősen gyakoriak a tajgai környezetben.

A tajgában a kontaktusok és a kölcsönhatások szituatív jellegűek, mert nem találni több száz kilométeres körzetben olyan partnert, aki szükség esetén segítségre siethetne. (A szovjet rendszer felbomlása után, amikor a tajga „kiürült” annak eredményeképpen, hogy az orosz állam az 1990-es évek elején kivonult a kelet-szibériai térségből, problémát jelentett ez a magukra maradt evenki réntartóknak is). Nem a kívülről jövő elvárások, társadalmi különbségtételek, babonák lesznek fontosak, mikor a megfagyás kockázatáról van szó, és arról, hogy meghalhatunk egy folyón való átkelés során. Mindenkinél, aki megfordul a tajgában, meg kell jelennie az egyenlőségi karakternek, különben nehéz helyzetbe kerül. Az új technikai eszközök megjelenése nem segít abban, hogy egy fölöttes pozíciót lehessen nyerni, mert mindmáig nem készült egyetlen olyan technikai eszköz sem, mely meghibásodás nélkül működne, ráadásul nem a tajgai környezetben készültek, csak esetlegesen kerültek ide az eszközök, tervezőik nem éltek folyamatosan ebben a közegben. A tajga olyan hely, mely hatással van természeti forrásain (gyógynövény, vadhús, szarv, bőr, prém, keményfa, arany, nefrit stb.) keresztül az odavetődő különböző származású emberekre. Így olyan sajátos kölcsönhatás környezet jön létre, amelyben még a hierarchikus társadalmak képviselőinek is a tajgai környezetnek megfelelő egyenlőségi mintákon alapuló magatartás mintát kell gyakorolniuk, ha érvényesülni akarnak.

Módszertani vonatkozások

A következőkben az evenkik körében gyűjtött anyagainkat dolgozzuk fel a modernizáció értelmezése jegyében. A fotó-elemzés eredményeképpen sajátos kategóriákat nyertünk, és az ezen kategóriák közötti kapcsolatokat is értelmezni igyekszünk. A különböző típusú terepen gyűjtött anyagok feldolgozása során Gregory Bateson és Margaret Mead módszerét (BATESON –MEAD, 1942) tartjuk mértékadónak. Ők bali terepmunkájukon gyűjtött anyagaik otthoni feldolgozása során nem használták az egyik típusú gyűjtött anyagot (esetünkben a fotókat) egy másik típusú anyag (szöveges anyagok, vagy filmfelvételek) illusztrálására. Magyarán mondva nem keverték össze a különböző típusú anyagokat a feldolgozás már egy korai szakaszában, hanem szigorúan elkülönítve külön kezelték őket egészen az elemzés egyik későbbi fázisáig, mikor az e módszerrel nyert kategóriák (vagy szituáci-

ók) után kezdtek el nyomozni más típusú anyagokban. Olyan jellegükből adódó kategóriákat segítenek kifejtteni, melyet sem más anyagszoptokban (szövegben, se a filmfelvételekben) nem lehet megtalálni. Így a különböző forráscsoportok nem illusztrálják egymást, hanem a magukban rejlő lehetőségeket lehet kibontani belőlük. Nem ragaszkodunk mereven Bateson és Mead módszeréhez, például ahhoz a kategória rendszerhez, melyet ők Erik Erikson (gyermek) fejlődépszichológiai kategóriáit felhasználva fejlesztettek tovább, (Erikson, Bateson, Mead és Ruth Benedict a Harvardról ismerték személyesen egymást), hanem inkább olyan példának tekintjük kutatásukat, mely lehetőséget teremt, hogy magunk alakítsuk, értelmezzük terepen gyűjtött anyagainkat. Ennek az a jelentősége, hogy a modern vadász-gyűjtögető társadalmakra vonatkozó szakirodalom feldolgozásával, és egyben e módszer alkalmazásával tovább keressük azt a publikálási formát, mely összeegyeztethető az evenki társadalom szerveződésének módjával. Mivel tapasztalataink szerint az evenki társadalomban nincs a verbális megnyilatkozásoknak különösebb gyakorlati jelentősége, így nekünk is más lehetőségek alkalmazását kell mérlegelnünk.

2008 szeptembere és 2009 novembere között három helyszínen végeztünk terepmunkát a Kelet-Burjátiában élő evenkik körében. Ősszel és tél elején Uszty-Dzsilindában egy evenkik lakta faluban kutattunk. A tél közepén Ilakacsonba mentünk, hogy tavaszig az egyik külvilágtól elvágott réntartó evenki csoport életét tanulmányozzuk. Nyáron és ősszel a Taloj és Kudur folyók környékén élő másik, a nefritbányászokkal az év nagyobb részében állandó kapcsolatot ápoló tajgai réntartó csoportot kerestük fel. István először 2004-ben végzett két hónapos előzetes terepmunkát ezen a területen. Azzal az elhatározással mentünk terepre, hogy fotó- és videó-elemzésen alapuló munkát szeretnénk egyszer írni az evenkik szituatív, nem verbális kultúrájáról. Ezen időszak során összesen közel 17 ezer fényképfelvételt készítettünk. Tánya 2008 őszén és tavasszal az egyszerűbb Konica-Minolta DiMAGE 23 digitális géppel dolgozott. Majd egy Pentax K1-es tükörreflexes gépet vásároltunk, melyet egy 35 miniméteres fix digitális alapobjektívvel szereltünk fel. A Konica-Minolta-val fekete-fehér felvételeket, később ő is már színes képeket készített. István egy Nikkor 1.8/50-es eredeti manuális alapobjektívvel felszerelt Nikon-FM2-vel dolgozott Kodak Elitechrome diára. Tánya inkább a táborok környékén, István inkább a tajgában fotózott. Tánya 14 ezer, István 3 ezer felvételt készített ezen időszak alatt összesen. A fotók készítésén túl naplókat vezettünk, és videofelvételeket (közel 100 óra) forgattunk. A fotókat igyekeztünk véletlenszerűen készíteni, hogy otthon teljes értékű, előzetes prekonceptió által minél kevésbé terhelt anyagokat elemezhesünk, hogy a terepet elhagyva olyan témákat is elemezhesünk, melyekre eredetileg nem összpontosított a kutatásunk.

A 17 ezer felvételt elemeztük, előzetesen válogattuk, csoportosítottuk. Az eseményeknek, annak, ami az evenkikkel történhet az evenki földön, van egy sajátos, mondhatnánk emikus (evenki) logikája. Ezek a fényképek-

ből összeállítható, különben máshogy nehezen megfogható logikai sorok meglátásunk szerint nagy jelentőségűek a tajgai, modern vadász-gyűjtögető evenkik flexibilis (szituatív) kultúrájában.

Mielőtt közreadnánk az eredeti tablókat, még egy Bateson által felvetett problémát kell érintenünk (BATESON 1979, 210.), mely alapján az elemzés cikk-cakk alakban halad előre a tudás (adat) jellegű forma és absztraktabb folyamatszerű megfogalmazások között. Esetünkben, miként Bateson és Mead esetében is (BATESON – MEAD, 1942), a fotók jelentik a kiindulási alapot, majd jönnek a tablók címei, a tulajdonképpeni kategóriák, aztán a fotókat összekötő kapcsok és az egyes képekre vonatkozó részletek, majd a tablókat összekötő rendszerszerű összegzések, melyeket összefoglalásnak, és egyben a modernizációs kutatás végső eredményének is tekinthetünk.

A jelen tanulmány az Európai Unió és a Magyar Állam MOBILITAS ösztöndíj-programja támogatásával megvalósuló projekt keretében készült el.

1. Új szállítási eszközök

Új szállítási eszközök

A tajgai vándor evenkik sokféle szállítási (és közlekedési) eszközt használnak. Új eszközök segítségével gyorsabban mozoghatnak és több dolgot (is) vihetnek magukkal. Ezzel (jelentősen) megváltozott az evenkik élete, több dolog került a körükbe, mely stabilizálta az életüket: helyhez kötötte őket, és a mozgékonyaságukból is veszítettek. Az új eszközök új külvilághoz való kötöttségeket hoztak életükbe. Az új közlekedési eszközök nem annyira erősek, hogy nagy távolságokat győzzenek le, másrészt nagyon költséges működtetni őket. Legtöbbjük az idegenek ellenőrzése alatt van, és így az evenkik nem tudják saját érdekükben hasznosítani őket. A közlekedés régi formái, a rénszarvasok és a lovak még megtalálhatók, akkor is, ha nem használják olyan gyakran őket, mint a járművek: a *vezgyehodok* és a traktorok tajgában való elterjedése előtt. Az új eszközök többségét mindmáig nem tudják önállóan használni; az élet a tajgában elképzelhetetlen az evenkik számára lovak és rénszarvasok nélkül.

1. *kép* A kínai traktorokat a nefritbányászattal foglalkozó evenki *obscsina* vásárolta és ajándékozta egyes evenki családok részére. A tajgában kivágott farönkök táborba szállítására használják elsődlegesen. Tél az egyedüli időszak, mikor ezen eszközök nem ragadnak a mocsaras talajba.

2–3. *kép* A hajdani katonai rendszeresítésű láncaltapas szállítójárművet (*vezgyehodot*) szintén az evenki *obscsina* vásárolta és nefritszállításra használja a tajgában. Az evenkik távoli tajgai vadászhelyek közelébe juthatnak ezekkel a járművekkel. Április elejétől október közepéig majd minden héten néhány *vezgyehodból* álló karaván áll meg a réntartó evenkik félúton fekvő nyári táborában, hogy a sofőrök és a kísérők pihenjenek. Az ételek alapanyagául szolgáló (felhalmozott) hatalmas élelmiszerkészletet szintén a *vezgyehodok* szállítják ide.

4. *kép* Más járműveket, például UAZ-okat és a traktorokat csak télen lehet használni a befagyott folyók jegén, melyek útnak szolgálnak.

5. *kép* A lovak a legelterjedtebb közlekedési eszközök. Még a réntartók is előszeretettel használják nyáron és a nyári és téli táborok közötti mozgások során. A költözéseket már *vezgyehodokkal* bonyolítják le, mivel túl sok és nehéz teher szállítását már nem lehet lovak segítségével megoldani. De nyáron a lovak nélkülözhetetlenek vadászatok során.

6. *kép* Rénszarvast manapság nagyon ritkán használnak, de vannak helyek, ahol ezek jelentik az egyetlen szállítóeszközt. Már nem utaznak többé rén hátán az evenkik errefelé, mely megnehezíti a velük való mozgást a tajgában. Az emberek nagyobbak, a rénszarvasok kisebbek lettek.

7. *kép* Még mindig járnak repülőgépek a megye távoli településeire, bár a jegyek szinte megfizethetetlenek. A „menetrendszerinti” járatok azért ritkák, mert nehezen gyűlik össze annyi fizetőképés utas, hogy elindíthassanak egy repülőgépet. De sürgős esetben orvosi járatokat is indítanak, melyeket a helyi emberek ingyenes utazásra használnak.

2. Új technikai eszközök kombinációja egymással

Új technikai eszközök kombinációja egymással

Bármely új technikai eszköz megjelenése jelentős számú, és a feladatok megoldásának minőségében jelentkező változást hoz. Az új feladatokat nem lehet alacsony termelékenységű régi eszközökkel hatékonyan elvégezni. Rendszerint az új eszközök egymáshoz kapcsolódnak, így egy új eszköz különböző feladatok teljes spektrumát változtatja meg, és hoz létre egy szükségletet, hogy más új technikai eszközök kerüljenek be körükbe. Egymással való kombinálás nélkül az új eszközök kikerülnek a már használatos régi eszközök tárából, és nem épülnek be a mindennapi életbe.

1–2. kép Benzines fűrész használatának nincs értelme traktor nélkül, mert a nagy mennyiségű fát, melyet kitermelnek, a táborhoz kell szállítani. Rendszerint az emberek több fát termelnek ki ilyen fűrésszel, mint annak előtte, és így egyre mélyebbre kell alkalmas fáért menni a tajgába. A nagy távolság és a nagy mennyiségben kitermelt fa együtt teszi nélkülözhetlenné a traktor használatát.

3–4. kép A *vezgyehodok* elterjedése új vadászati formákat hozott az evenkik életébe. Például este is lehet utazni, és fénnel vadászni vele. A vadak, ha szemükbe világítanak reflektorral, nem futnak el, sőt néha a fényforrás irányába futnak. Azért futnak a fény irányába, mert csak a megvilágított, a *vezgyehodhoz* vezető földfelszín részletet látják. Meglehetősen könnyű így elejteni a védtelen lényeket. De a fényt nem lehet vadászatra használni úgy, hogy hagyományos szállító eszközökkel, mint például lóval kombinálják. Lóval nem lehet igazán éjszaka vadászni, és a lámpa áramellátását sem lehet biztosítani ilyenkor. És történetesen az elejtett vadak szállítása sem megoldott; ennek a vadászati formának a használatával akár több vadat is el lehet ejteni egy este során. A *3. képen* a vadászok lámpát konstruálnak, melynek fényét kézzel tudják irányítani. A *4. képen* látszik, hogy van egy kémlelő nyílás a *vezgyehod* kabinjának tetején, ahonnan a fényt jól lehet irányítani.

5–7. kép A távcső nem egészen új dolog az evenkik körében. A nagy hatótávolságú puskák megjelenésével terjedt el. Az újabb fegyverek még messzebbre használhatók, és távcsővel vannak felszerelve. Ez azért jelentős, mert a vadnak, melyet messzebről látunk, kevesebb ideje marad (el)menekülni, így a vadásznak is kevesebb ideje lenne a (különálló) távcsőről a fegyverre váltani, ahol ráadásul újra célkeresztbe kell hoznia a vadat. Ennek a két technikai eszköznek a használata, mellyel nézni és lőni lehet, egymás által meghatározott.

3. Új és régi párhuzamos technikai eszközök 1.

Új és régi párhuzamos technikai eszközök 1.

Bár új technikai eszközök nem kombinálhatók régiekkel, nem szorítják ki a régi eszközöket teljesen. A régiek kevésbé produktívak, ám sokkal megbízhatóbbak, mint tartalékok maradnak meg, melyek vészhelyzetekben kerülnek elő, mikor az új eszközök felmondják a szolgálatot, vagy mikor kifogy az üzemanyag, mely az új eszközök működtetéséhez szükséges. A tajgában vagy egy elzárt falu életében mindennapos az új technikai eszközök meghibásodása, melyeket csak a külvilágban lehet orvosolni, mellyel hosszú ideig nincsen kapcsolatuk. Ugyanakkor az új technikai eszközök megjelenésével régi, párhuzamos eszközök is előkerülnek, még akkor is, ha ezeknek már régen nincs gyakorlati jelentőségük, és majdnem teljesen elfelejtődtek. E folyamatában az eszközök fejlődése együtt halad a kultúra régi, konzervatív elemeinek felidézésével. Végül csak azok az új technikai eszközök maradnak meg, melyeknek van párhuzamos alternatívájuk az evenki kultúra hagyományos tárházából. Még ha a mindennapi feladatok gyakorlati megoldása változik és fejlődik is, a mindennapi feladatok általános alapformája ugyanaz marad.

1–4. kép Az esték kikapcsolódásra, pihenésre adnak lehetőséget. A filmnézés mindennapos gyakorlat lett, melyet mikor nem működik az áramfejlesztő, a könyvek és folyóiratok olvasása vált fel. Ekkor a petróleumlámpa kerül elő. *A 3. kép* a réntartó táborban élő evenki család rendelkezésére álló három generátor közül az egyiket mutatja. Időnként mindhárom működésképtelen volt, vagy nem állt rendelkezésre a működéshez szükséges üzemanyag. Néha az evenkik a téli tábor környéken vadásztak, ahova nem vittek magukkal generátort. Mindkét esetben petróleumlámpát használtak este.

5–6. kép A réntartók nyári táborának közelében az evenkik az egyik csermely vizét szivattyúzták, melyhez az áramot az egyik dízelgenerátor szolgáltatta. Még a külvilágtól elzárt evenki faluban is maguknak kellett vizet hozniuk, mivel a folyó túl messze volt a háztól. A tajgai táborban az evenkik egy kis kertet műveltek, mely ennek az eszköznek a használatával vált lehetővé. De az ebből a kertből származó zöldségek nem játszottak döntő szerepet az ételmezésben, az evenkik nem igazán törődtek vele. A szivattyú könnyebbé tette az életüket, de mégis előszeretettel jártak vízért a folyóra.

7–8. kép Az elzárt falu lakói a más falvakban élőkkel műholdas telefonon keresztül kerülhetnek kapcsolatba. A telefont a községháza tetejére felállított antenna segítségével működtetik. A telefonkapcsolatot az orosz műholdak biztosítják, mely kapcsolat nem állandó, mert a műholdak nem minden napszakban fedik le a térséget. A telefon működéséhez áram szükséges, mely nem áll folyamatosan rendelkezésre, csak akkor, amikor a dízelgenerátor működik. Az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy a kapcsolat rendszertelen, és a telefonban inkább kikapcsolódást, nem pedig rendszeres kommunikációt biztosító eszközt láttak. A távoli réntartó telepeken, ahol nincsen műholdas telefon, és több mint fél évig semmilyen hírt nem kapnak a külvilágból, alternatív lehetőségként kártyajóslással tartanak fenn kapcsolatot rokonaikkal.

4. Új és régi párhuzamos technikai eszközök 2.

Új és régi párhuzamos technikai eszközök 2.

Minden jelentkező régi eszköz egyszer új volt. Ahogy idővel egyre inkább megkerülhetetlenül beépült a mindennapi gyakorlatba, az új-régi tevékenységek, feladatok megoldásának koordinációs típusa a kezdeti komplementáris, egymást kiegészítő tulajdonságokon alapuló viszonyrendszertől idővel a szimmetrikusság irányába tolódott el. Ez annyit jelent, hogy az emberek fokozatosan elsajátították, hogyan kell e technikai eszközöket használni és a specialisták és kezdeményezők különleges helyzete megszűnt. Egyidejűleg a technikai eszközök megtestesítő terméktől való növekvő függőség azt kívánta, érte el, hogy mindenki számára azonos mértékben legyenek hozzáférhetők ezek az eszközök. A régi és új technikai eszközök párhuzamos jelenléte lehetővé teszi, hogy egyidejűleg az emberek közötti komplementáris, és szimmetrikus viszonyok is egyensúlyba kerüljenek. A bőség és kényelem a cselekvések komplementáris egymást kiegészítő módjával társított szituációi a vészhelyzetekkel vannak ki-egyensúlyozva, mikor a szimmetria az egyetlen mód, mely mozgósítani képes minden embert, hogy együttesen felülkerekedjenek az adódó nehézségeken.

1–2. kép Míg az egyik ember a benzinmotoros fűrész működteti, addig a másik a kivágott fát dönti. Az új technikai eszközök a résztvevők közötti komplementáris szerep megkülönböztetését előfeltételezik. A kézi fűrészsel két ember tud egyenlő erővel dolgozni, és a fakivágás nem olyan gyors tevékenység, hogy az emberek egyidejűleg ne tudnák irányítani a fa dőlését. A tevékenységben való részvételük szimmetrikus.

3–6. kép Sem a traktor, sem a *vezgyehod* vezetője nem vezeti járművét egyedül, a másik személy mutatja az irányt a fák közötti manőverekhez, vagy figyeli a lánc feszességét, mely a fatörzseket fogja össze. A fatörzsek szállításához, ha nem áll rendelkezésre jármű, minden ember, férfiak és nők összefogása is szükséges. A *4. képen* egy nőt látunk, ahogy szélről figyeli, ahogyan a férfiak farönkökkel teli szánkót egy gödörből igyekeznek kihúzni, de a következő pillanatban már ő is megragad egy rönköt, a vállára veszi és hazacipel, mint a többiek. Neki is volt fejszéje.

5. Technikai eszközök javítása

Technikai eszközök javítása

A 'javítás', vagy jobban mondva a 'javítgatás' olyan tevékenység, mely inkább a tevékenységgel eltöltött idő, vagy a tárgy kuriozitás jellege miatt lesz fontos, mintsem az lenne a célja, hogy ténylegesen megjavítsanak valamit. Ha valami könnyen elromlik, és nem lehet egy este alatt megjavítani, akkor nagyon könnyen azok közé a tárgyak közé kerülhet, melyeket a kuriozitásuk miatt nem dobnak ki véglegesen, majd évekig vár arra, hogy valaki meg akarja javítani, anélkül, hogy elfogadnák, hogy soha többé nem fog működni. Ez a gyakorlat egyfajta szabadidős tevékenység lett. A javítás szintén tekinthető leselejtezésnek, mikor a nem tartós, törékeny új technikai eszközöket elutasítják. Az evenkik ritkán zárnak ki dolgokat életükből, előszeretettel kombinálnak és élnek minden új, adódó lehetőséggel. Innen nézve egy dolog javítása nem jelent automatikus kidobást, hanem időt hagynak, hogy megtalálja a helyét a háztartásban, ha mást nem, játékszett lehet készíteni belőle, mellyel a szabadidőben játszani lehet. Ez az oka, hogy az evenkik nem akarnak egy-egy eszközt velejéig megérteni, azt, hogy hogyan működik, inkább különféle működési lehetőségek kombinációit próbálják ki, abban bízva, hogy valahogy működni fog. Ezek a manipulációk odavezetnek, hogy véglegesen tönkreteszik az eszközt. Ha valaki a jelenlévők körében tisztában van azzal, hogy az eszköz funkciója valamiért fontos, igyekszik megelőzni minden olyan kísérletet, mely javításra irányul, igyekszik megvédeni az eredeti formát mindaddig, míg külső segítséget nem kapnak.

1–2. kép Mindig, amikor Szjomka szabad volt, este vagy nappal, azon volt, hogy megjavítsa a rádiót, mely eredetileg napelemmel és kurblival működött. A kábeleket átrendezte, több helyen elvágta, az is látszott, hogy már Szjomka előtt mások is javították a rádiót. Ez nem törte le Szjomkát, és időről időre újra láttuk a rádiót javítgatni.

3. kép A képen azt látjuk, ahogy Nikolaj Sztjepanovics (Ded Kolja) próbálja megjavítani a kocsiját, mely kísérletet egyszer siker koronázta, de később elromlott messze otthonától, ahol végleg ott kellett hagyni. A kocsi további sorsa ismeretlen számunkra.

4. kép Néha összerakni valamit különböző részekből, vigyázni valamire és javítani, ugyanaz a végtelen folyamat, és beépült a gyakorlati szokásokba. Ez különösen igaz az illegális eszközökre, mint a papírok nélküli fegyverekre, melyet nem lehet használni és javítani nyilvánosan. Gyakorlatilag ezek már félig elrontott tárgyak, de mégis sok időt és figyelmet fordítanak rájuk használóik.

5–6. kép Azok a mechanizmusok, melyeket be kell indítani, mindig kockázattal járnak, mivel minden egyes sikertelen kísérlet, hogy beindítsanak valamit, egy javítás előzménye lehet.

7–8. kép Ha egy eszközt nem könnyű megjavítani, és az adódó kombinációk nem vezettek eredményre, akkor az evenkik rendszerint erővel igyekeznek megoldani a problémát. Ez további meghibásodásokhoz vezethet.

6. Új vizuális technikai eszközök

Új vizuális technikai eszközök

A pihenés az a szféra, mely nem áll közvetlen kapcsolatban a túléléssel, kevésbé jár kockázattal és veszéllyel, ennél fogva több lehetőség lesz új és kísérleti jellegű technikai eszközök befogadására. A modern pihenést szolgáló eszközök jórészt különböző vizuális eszközöket jelentenek, mint Tv-készüléket, számítógépet vagy fényképezőgépet. Ebben a szférában a játék a mértékadó cselekvési mód; különösen nagy hatással van a gyerekekre. Habár ezek az eszközök kevésbé kapcsolhatók régi párhuzamos eszközökhöz, hogy megmaradjanak az evenki ökológiai tevékenységek tárában, és pozíciójuk sem stabil. Jobbára azért, mert minden új vizuális technikai eszköz erős és állandó internet kapcsolatot, tv frekvenciát, mobil hálózatot előfeltételez, hogy a működtető programot meg lehessen újítani. Az evenkik elzárt életében az idegenekkel való esetleges érintkezéshez nem adottak ilyen stabil kapcsolódási lehetőségek. Csak a pihenéssel társított új technikai eszközök találják meg helyüket az evenkik életében, és ezek jobb esetben véletlenszerű kapcsolatot előfeltételeznek a külvilággal. Csak kevés modern technikai eszköz felel meg ezeknek a követelményeknek.

1. kép A gyerekek (régi) játékaikat kombinálják (új) játékokkal, és tv-t néznek, ahogy a felnőttek kombinálják a különböző eszközöket és feladatokat egymással.

2. kép Egy jó parti gyakran jár együtt azzal, hogy be van kapcsolva a tv, melyet jórészt a gyerekek néznek, akik nem vesznek részt a felnőtt vígasságokban. Ugyanakkor a tv zaja csak a hangulatot emeli.

3. kép Maxim figyelmét teljesen lekötötték a számítógépes játékok, melyeket játszott. A valós életében, a tajgában saját fegyvere van, mellyel célba lő. Arra készül, hogy vadász legyen, mint az apja. A faluban található számítógéppel meglehetősen kockázatos játszani, mert könnyen lefagyhat a vírusok miatt. A vírusellenes programok nem igazán segítenek, mert nem áll rendelkezésre az adatbázis megújításához szükséges internet kapcsolat.

4. kép Az evenkik ugyanazokat a filmeket nézik többször, melyek a DVD-kollekciójuk darabjait alkotják, mert nem tudták üzembe helyezni a műholdas antennát. Rendelkezésükre áll egy, de nem tudnak a tajgába kihívni egy szakembert, aki beállítaná nekik a távoli réntartó telepen.

5–6. kép Akkor nézegetnek fényképeket, mikor idegnek érkeznek hozzájuk vendégségbe. Az evenkik időről időre elveszik a róluk készített fényképeket. Az összegyűjtött fényképek az idegenekkel való találkozásaik történetének tekinthetők. Maguk nem készítenek felvételeket, így azokat csak idegenek, köztük antropológusok ajándékozzák nekik, akik náluk vendégeskedtek.

7. Új technikai eszközök beépülése

Új technikai eszközök beépülése

Az evenkik egyszerre érdeklődők és nagyon gyakorlatiasak. Nyitottak arra, hogy az új dolgok hogyan használhatók, és az új lehetőségekre is, melyeket az új technikai eszközök nyújtanak. Mikor egy új technikai eszköz jelenik meg az evenkik körében, először igyekeznek integrálni a már meglévő test sémájukba. Az, hogy egy eszköz helyet kap az addig már meglévő rendszerben, gyakorlatilag azt jelenti, hogy konkrét funkciót találnak neki az evenki háztartásban. Ennél fogva, az új technikai eszközöket összhangba hozzák az élet evenki módjával; ezen eszközök hatására az élet inkább mennyiségi tekintetben változik, mint sem a minőséget illetően.

1–2. kép Andrej játszik a videokameránkkal. Nagyon gyorsan elsajátította a fogást, ahogyan a keresőbe kell nézni.

3. kép A távcső egy eléggé elterjedt eszköz, melyet Andrej akkor használ, mikor a rének után jár.

4. kép Maxim is hasonlóképpen állt hozzá a kameránkhoz, anélkül, hogy eligazítottuk volna. Neki is tetszett a zoom funkció, mely, szerinte, apja puskájának távcsőjére hasonlított.

5–6. kép A világról, melyet egy nyíláson keresztül látni, mind férfiakkal, mind nőknek van tapasztalata. A távcsöves fegyver beállításakor a távcsövön keresztül kell keresni, és tüzelni.

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy rendszerbe foglaljuk fotó-elemzésünk tapasztalatait.

Elsőként azt találtuk, hogy vannak meghatározó tevékenységek a kelet-burjátiai evenkik körében, melyeket hívhatunk alapvető feladatnak is – ezek a természeti környezetnek és a periférikus helyzetnek köszönhetőek. Ilyen tevékenység és megoldandó feladat például a szállítás. Már itt felfedezhető, hogy modern és hagyományos eszközök együttesen vannak jelen a tajgában. Ezek az eszközök párokat alkothatnak. Az új és régi eszközök kapcsolatban állnak egymással. Elemzéseink során arra a következtetésre jutottunk, hogy azok a modern eszközök tudnak sikeresen megmaradni, amelyekhez régi, hagyományos eszközt lehet rendelni. Az evenkik földjén sosem lehet biztosnak lenni egy (modern) eszköz folyamatos-tartós működésében, ezért nem mondhatnak le az evenkik az alternatívaként számba jövő régi eszközről. Mikor új eszköz kerül az evenkik körébe, akkor felmerül egy kategória, melyhez egy régi eszköz tartozik. A párok megerősítik az új-régi eszközök szükségességét, és a velük kapcsolatban felmerülő kategóriák–tevékenységek–feladatok tényét, fontosságát. Úgy gondoljuk, hogy az evenki kultúra egyes elemeinek a fennmaradását az szolgálja elsődlegesen, ha egy ennek megfelelő modern eszköz kerül be az evenkik életébe. Időnként szükség van régi fogások gyakorlati felelevenítésére, mint ahogy a tuturi eveniknél is tapasztalta István 2003-ban. Mikor egy fiatal vadász megnyitotta ősszel a vadászidényt, kivonult az újonnan kapott területére, és látta, hogy a vadászkunyhó összedőlt, nem esett kétségbe, hanem egy kéregkunyhót épített, ebben lakott az egész idény alatt. Mindezt úgy is meg tudta valósítani, hogy nem volt saját tapasztalata arról, hogy hogyan kell egy nyírfakéreg-sátrat felépíteni. Tehát az eszközök, mint egy vadászház, mely mintegy 30 éve általános a térségben, nem zárja ki teljesen régi, alternatív eszközök, esetünkben a kéregsátor használatát. Az olyan dolgok, melyeknek nincs modern felváltójuk, mint a *kumalan*, a rénszarvas szőrből készített nyeregtakaró alakú szőnyeg, legfeljebb csak díszek vagy ajándéktárgyak lesznek, egyre inkább kiszorulnak az evenki kultúrából.

A fentiekhez még annyit tehetünk hozzá, hogy a modern eszközök leg többjét csak egy személy tudja csak használni. Az evenki egy szegénységi kultúra, azon sem csodálkozhatunk, hogy jórészt csak egy darab van belőlük, így azokat nem használhatja párhuzamosan több evenki, munkamegosztást, specializációt követelnek meg. Persze idővel egyes eszközök elterjednek és megrögzülnek, többen kezdik el használni őket a mindennapi életben. Az egykor modernnek tartott eszközök sem maradnak mindig újak (és idővel akár több példányt is használatba vehetnek közülük), mint ahogy a mai régi eszközök is egykor újnak számítottak. Az egykor újnak számító régi eszközök az evenkik számára kellemes szimmetrikus ténykedésre adnak lehe-

tőiséget (favágás kétszemélyes fűrészsel, vagy a kitermelt fa hazaszállítása kisszánkókkal). Sirokogorov már a 20. század elején, a 19. század közepére vonatkozó adatokat elemezve, arra a következtetésre jutott, hogy az evenki kultúra rövid időn belül el fog tűnni (SHIROKOGOROFF, 1929). Vajon akkor hogyan képes az evenki kultúra évszázadokon keresztül fennmaradni? A fennmaradásához szükséges szimmetrikusságot követelő gyakorlatok védik meg a külvilág modernizációs hatásától. Tehát a külvilág komplementaritást követelő eszközei nem lesznek automatikusan, minden fenntartás nélkül a kultúra részei. Másrészt a modern eszközök használatához szükséges, eredendően komplementáris hozzáállást idővel a kultúra szimmetrikussá alakítja. Meg kell jegyezni, hogy a külvilág komplementáris hatása nélkül a szimmetrikusságon (egyenlőségi viszonyokon) alapuló evenki kultúra felbomlana. A szimmetrikusság és a komplementaritás között fennálló egyensúly (BATESON, 1958, 289–291.) arra utal, hogy modernizációs hatások ellenére is fennmaradhat (SÁNTHA – SAFONOVA, 2011, 27–28.). Ezzel eljutottunk egy önmagát szabályozó rendszer gondolatához. Az alábbi meggondolások a rendszer működésének részleteire hívják fel a figyelmet.

Különböző dolgok kombinációja vagy új eszközök, vagy régi eszközök között jön létre, nem találtunk fényképeket, melyek arra utalnának, hogy egy régi eszközt újjal kombinálnának. A párok erősítik egymást, mely például új eszközök esetén úgy jelentkezik, hogy ha a pár egyik eleme elomlik, akkor az evenkik fokozottan fognak keresni egy új példányt, hogy biztosítsák a kombináció további sikeres működését. Az új párokhoz régi párok vannak rendelve, melyek egyazon feladat megoldására szolgálnak. A pár elemei között komplementáris kapcsolat figyelhető meg. Felmerül a kérdés, hogy adoptálhatók-e sikeresen az evenkik körébe új, eredeti kombinációk, régi pár (alternatív) helyettesítése nélkül? Nem igazán találni erre példát. Így az elektromos teafőzőt dízelmotor generálta elektromos áram működteti. Abban az esetben, ha a dízelmotor elomlik, a teafőző is használhatatlan lesz.

Az eszközök addig működnek, amíg fel nem kelti az evenkik érdeklődését működési elvük megismerése. A tapasztalt, idősebb evenkik nem hagyják, hogy egy-egy nagy becsben lévő új eszköz közelébe gyerekek, érdeklődő felnőttek kerüljenek. A dolgok szétszedése és összerakása következetességet (logikusságot) követel, mely nem jelentkezik érdekes feladatként az evenkik számára. Így talán jobban érthető, hogy az eszközök javíthatása nem követel összpontosítást, inkább mindennapos szabadidős tevékenységnek lehet tekinteni. Nem az a cél, hogy megjavítsanak valamit, hiszen mint láttuk, a leggyakrabban az eszközök működési elvével sincsenek igazán tisztában, inkább azt vizsgálgatják, hogy egy elromlott eszközt milyen másikkal tudnak úgy kombinálni, hogy együttesen újra használni lehessen valamire. Az evenkiknek tapasztalatuk van arról, hogy minden dolog előbb vagy utóbb elomlik. Az a folyamat, a javíthatóság, míg rájönnek, hogy egy elromlott eszközt mire tudnak a továbbiakban felhasználni, játék, mely kreativitást kíván az eveniktől. A gyakorlat azt mutatja, hogy a külvilágból

érkező modernizációs eszközöket csak a külvilágban lehet megjavítani. A modernizációs eszközökön keresztül az evenkik lehetőséget találnak érintkezni a külvilággal, idegenekkel, más emberekkel.

A modernizációs eszközök egyik típusa (mely 'Új vizuális eszközök' alcím alatt szerepel), a szállítás, a tüzelőfa előkészítés, a vízhordás, az ételkészítés és az idegenekkel való érintkezés mellett más, nem aktív (nem racionális), de szükségszerű feladatot lát el: a szabadidő, pihenés eltöltését. Ezeknek az eszközöknek a használata nem gyökerezik régi eszközök gyakorlatában. Csak sok új elem kombinációja esetén működnek. Nem kell megérteni működési elvüket. Használatukhoz nem szükséges, sőt mint fentebb láttuk kifejezetten veszélyes az evenkiféle kreativitás. Míg a gyerekek lelkesnek, a felnőttek meglehetősen passzívnak látszanak ilyen eszközök használata során. És mivel használatukhoz nem kell integrálódniuk a tajgába, inkább a modern környezetet kell megteremteni működésükhöz, így nehezen tekinthető evenkinek, inkább olyan szférának, melyben az idegenek otthonosan érzik magukat, és így a kulturális kontaktusok terepe lesz a tajgában. Használatuk epizódyszerű, átmeneti jellegű. Időszakos hiányuk nem veszélyezteti az evenki kultúra működését.

Az evenkik körébe kerülő új technikával ismerkedés során olyan fogásokat próbálnak ki rajtuk, velük, melyek ismerősek (régiek). Igyekeznek megérteni, milyen feladatra való, nem a külvilág kategóriáit használva, hanem a sajátokat (régieket). Egy videokamera lehet fegyver és optika (távcső). Igyekeznek megérteni, hogy milyen helyzetben lehetne sikeresen használni. Eleinte a komplementaritás és a specializáció irányába történik elmozdulás, de csak akkor maradhat meg egy technika az evenkik körében, hogyha egy átmeneti idő után (vizuális technikák) szimmetrikus kapcsolatok kivitelezésére is alkalmas lesz. Erre azért van szüksége az egyenlőségi étosz szervezetének evenki társadalomnak, hogy egyensúlyt tudjon találni a komplementáris viszonyokra és specializációra épülő hierarchikus külvilággal. Ez alapvető követelménye a fennmaradásnak és annak is, hogy egy modern technika sikeresen beépüljön az evenkik kultúrájába. Ennek az a biztos jele, ha egy eszköz széles körben elterjed, és elérhetővé válik mindenki számára. Ez meglehetősen sarkalatos pont olyan evenki csoportoknál, mint például az ilakacsoni evenkik, akik környezetéből a gazdasági krízis hatására kivonultak az idegenek, és így féléveken keresztül teljes elszigeteltségben élnek. Az ő életükre a komplementáris viszonyok hiánya jellemző. Még a kuduri evenkik életében is – akik az év nagyobb részében rendszeres kapcsolatokban állnak nefritbányász idegenekkel (SÁNTHA, 2011), akiken keresztül modernizációs eszközök szivároghatnak be mindennapjaikba, – vannak olyan időszakok (október végétől április elejéig), mikor teljesen maguk maradnak a tajgában, és lehetőségük lesz, hogy evenki módra szimmetrikus kapcsolatokat ápoljanak egymással.

IRODALOM

- BATESON, Gregory
1958 *Naven: A Survey of the Problems Suggested by a Composite Picture of the Culture of a New Guinea Tribe Drawn from Three Points of View*. Stanford, Stanford University Press.
1979 *Mind and Nature: A Necessary Unity*. New York, E. P. Dutton.
- BATESON, Gregory – MEAD, Margaret
1942 *Balinese Character: A Photographic Analysis*. New York, Academy of Sciences.
- BRODY, Hugh
2001 *Other Side of Eden: Hunters, Farmers, and the Shaping of the World*. London, Faber and Faber.
- CLASTRES, Pierre
1989 *Society Against the State: Essays in Political Anthropology*. New York, Zone Books.
- FERGUSON, James
1994 *Expectation of Modernity: Myths and Meaning of Urban Life on the Zambian Copperbelt*. Berkeley, University of California Press.
- HUMPHREY, Caroline
2002 *The Unmaking of Soviet Life: Everyday Economies after Socialism*. Ithaca and New York, Cornell University Press.
- NAVARO-YASHIN, Yael
2002 *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*. Princeton, New Jersey Princeton University Press.
- SÁNTHA István
2011 Az evenkik drágaköve. Nefritbányászat a tajgában. *Földgömb* május–június, 16–27.
- SÁNTHA István – SAFONOVA Tatiana
2011 *Az evenkik földjén. Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken*. Budapest, Balassi Kiadó.
- SCOTT, James
2009 *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven, Yale University Press.
- SHIROKOGOROFF, Semen Mihailovich
1929 *Social Organization of the Northern Tungus*. London, Garland Publishing Inc.
- SNEATH, David
2007 *The Headless State: Aristocratic Orders, Kinship Society, and Misrepresentations of Nomadic Inner Asia*. New York, Columbia University Press.
- SSORIN-CHAIKOV, Nikolai
2003 *The Social Life of the State in Subarctic Siberia*, Stanford – California, Stanford University Press.

- TAUSSIG, Michael
 1992 *The Nervous System*. London, Routledge.
- THOMPSON, Niobe
 2008 *Settlers on the Edge: Identity and Modernization on Russia's Arctic Frontier*. Vancouver, UBC Press.
- TSING, Anna
 1993 *In the Realm of the Diamond Queen: Marginality in a Out-of-the-Way Place*. Princeton – New Jersey, Princeton University Press.
- VOLKOV, Vadim
 2002 *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*. Ithaca, New York, Cornell University Press.
- ŽIŽEK, Slavoj
 1989 *The Sublime Object of Ideology*. London – New York, Verso.

TATIANA SAFONOVA – ISTVÁN SÁNTHA

THE PLACE OF ELEMENTS OF MODERNISATION IN THE EVENKI CULTURE IN EAST SIBERIA

The article presents some results of a photographic analysis project that the authors accomplish on the basis of 17.000 photos taken during the anthropological fieldwork conducted between October 2008 and November 2009 among Evenki people living in East Buryatia, in the Eastern part of Siberia. The aim of the project is to study the non-verbal patterns of culture.

Some activities are essential due to the natural environment and the peripheral position of the Evenki land. Modern and old instruments can be seen together in the taiga; they relate to each other and form pairs. The existence of these pairs shows the necessity of the coexistence of modern and old technologies and the importance of the categories, activities and tasks connected with them. An old instrument can remain among the Evenki only if an adaptable new instrument can find its place in the everyday life. Sometimes old practical skills also need to be reinvented for the accomplishment of a particular task. The things which have no modern existing pair step by step lose their place and extinguish.